

# Caixa d'eines

L'accessibilitat a les biblioteques públiques:  
diversitat i inclusió social





## Assumpta CARBONELL

Cap de Secció de Planificació i Cooperació i coordinadora del projecte «Biblioteques inclusives», Servei de Biblioteques, Generalitat de Catalunya  
*acarbonate@gencat.cat*

## Eva MATAMOROS

Responsable de Treball Bibliogràfic i coordinadora del projecte «Biblioteques inclusives», Servei de Biblioteques, Generalitat de Catalunya  
*ematamoros@gencat.cat*

## Susana PEIX

Bibliotecària, Xarxa de Biblioteques Municipals de Vilanova i la Geltrú i especialista en accessibilitat  
*peixcs@diba.cat*

Article rebut l'abril de 2019;  
revisat el maig de 2019.

# L'accessibilitat a les biblioteques públiques: diversitat i inclusió social

**Resum:** L'article fa un recorregut pels diferents aspectes a tenir en compte per fer possible que, tant les biblioteques existents com les de nova creació, siguin accessibles.

Les biblioteques públiques han de garantir que tots els ciutadans puguin accedir-hi, circular-hi i fer-ne ús en igualtat de condicions i amb plena autonomia. Per fer realitat aquest dret d'accés a la informació i als continguts culturals cal que els nostres equipaments incorporin els paràmetres de disseny necessaris - en els serveis, en el disseny de les activitats que s'hi realitzen, en l'atenció al públic, en la difusió dels documents informatius, en la col·lecció, etc.

És indispensable que les administracions i gestors culturals incrementin els recursos adients per aconseguir que les biblioteques siguin espais inclusius i que puguin donar resposta a les demandes de la societat actual. Cal veure l'accessibilitat com un dret bàsic, no únicament per acomplir amb la legislació vigent.

El Servei de Biblioteques de la Generalitat de Catalunya, amb la col·laboració de professionals, institucions i entitats representants de col·lectius de persones amb discapacitat, va impulsar l'any 2016, el projecte de Biblioteques inclusives. L'elaboració d'unes recomanacions pràctiques sobre accessibilitat per a totes les biblioteques és un dels objectius més rellevants. Tot i que, cal ressaltar que avui en dia, ja es compta amb nombrosos casos pràctics de biblioteques que aborden l'accessibilitat des de diferents àmbits.

**Paraules clau:** accessibilitat, biblioteques públiques, inclusió social, persones amb discapacitat, usuaris amb necessitats especials.

## La accesibilidad a las bibliotecas públicas: diversidad e inclusión social

**Resumen:** El artículo hace un recorrido por los diferentes aspectos a tener en cuenta para hacer posible que tanto las bibliotecas existentes como las de nueva creación, sean accesibles.

Las bibliotecas públicas deben garantizar que todos los ciudadanos puedan acceder, circular y hacer uso en igualdad de condiciones y con plena autonomía. Para hacer realidad este derecho de acceso a la información y a los contenidos culturales es necesario que nuestros equipamientos

incorporen los parámetros de diseño necesarios - en los servicios, en el diseño de las actividades que se realizan, en la atención al público, en la difusión de los documentos informativos, en la colección, etc.

Es indispensable que las administraciones y gestores culturales incrementen los recursos adecuados para conseguir que las bibliotecas sean espacios inclusivos y que puedan dar respuesta a las demandas de la sociedad actual. La accesibilidad debe ser vista como un derecho básico, no únicamente para cumplir con la legislación vigente.

El Servicio de Bibliotecas de la Generalidad de Cataluña, con la colaboración de profesionales, instituciones y entidades representantes de colectivos de personas con discapacidad, impulsaron en el año 2016, el proyecto de Bibliotecas inclusivas. La elaboración de unas recomendaciones prácticas sobre accesibilidad para todas las bibliotecas es uno de los objetivos más relevantes. Aunque, cabe resaltar que hoy en día, ya se cuenta con numerosos casos prácticos de bibliotecas que abordan la accesibilidad desde diferentes ámbitos.

**Palabras clave:** accesibilidad, bibliotecas públicas, inclusión social, personas con discapacidad, usuarios con necesidades especiales.

## Accessibility to public libraries: diversity and social inclusion

**Abstract:** This article addresses the different aspects that need to be taken into account to guarantee access to both existing and new libraries.

Public libraries must ensure that all citizens can access and use them in equal conditions and totally independently. To secure this right of access to information and cultural content, our facilities must embrace the necessary design parameters - in services, the design of the activities carried out, the attention provided to the public, the dissemination of informative documents, the collection, etc.

The administrations and cultural managers absolutely must increase the resources needed to make libraries an all-inclusive space that can cater to the demands of modern society. Accessibility must be seen as a basic right, not only as merely paying lip service to legislative requirements.

In 2016, the Government of Catalonia's Libraries Service, with the cooperation of professionals, institutions and organisations that represent groups of people with disabilities, promoted the inclusive Libraries project. The production of practical recommendations on accessibility for all libraries is one of its most relevant objectives. Nevertheless, it should be emphasized that there are already numerous case studies of libraries that address accessibility from different fields.

**Keywords:** accessibility, public libraries, social inclusion, people with disabilities, users with special needs.



## Introducció

L'accessibilitat universal és un dret dels ciutadans que ha de permetre l'accés a la informació i a la cultura.

Les biblioteques públiques haurien de poder garantir l'accés als seus equipaments, serveis i fons sense impediments i amb igualtat de condicions que la resta de ciutadans. S'ha de visualitzar l'accessibilitat com una oportunitat per oferir un millor servei per a tothom.

Per fer realitat el dret a l'accés als continguts culturals, cal que els nostres equipaments estiguin preparats per incorporar determinades necessitats especials als diferents àmbits de la biblioteca com ara els serveis, el disseny de les activitats que s'hi duen a terme, l'atenció al públic, els documents informatius i de difusió, i la web, entre d'altres. En tant que institucions democràtiques, tenen un paper important com a agents divulgadores de la inclusió. Cal tenir molt present la legislació i les normatives vigents, així com les diverses directrius internacionals, que a Catalunya s'integren en la Llei 13/2014, del 30 d'octubre, d'accessibilitat<sup>1</sup> i en el decret de desplegament que s'està elaborant, que determinarà els nous requisits, paràmetres i criteris de compliment sobre les condicions d'accessibilitat.

El projecte de «Biblioteques inclusives»<sup>2</sup> va néixer a principis del 2016, impulsat pel Servei de Biblioteques de la Generalitat de Catalunya juntament amb la col·laboració de professionals, institucions i entitats que representen els col·lectius de persones amb discapacitat. Tots ells treballen organitzats en quatre grups temàtics: arquitectura, fons documentals i material de suport, activitats i serveis, i formació. Un dels objectius més rellevants del projecte és l'elaboració d'unes recomanacions pràctiques sobre accessibilitat per a totes les biblioteques, que es publicaran properament.

## 1. Què cal fer per ser una biblioteca inclusiva?

L'accessibilitat és un camí de llarg recorregut que l'equip de professionals que treballa a la biblioteca ha d'abordar amb una mirada integral i conjunta. Ser o no ser una biblioteca inclusiva no depèn de tenir una rampa a l'entrada o fer una hora del conte en llengua de signes de tant en tant, sinó que s'han de tenir en compte molts altres paràmetres i aconseguir-ho no es farà d'un dia per l'altre. Recordem que una de les competències dels municipis és elaborar, aprovar i executar plans d'accessibilitat que inclouen vetllar perquè tots els equipaments municipals siguin accessibles. L'esquema de continguts bàsics i el procés d'elaboració són: context del municipi, diagnosi d'accessibilitat de l'equipament i dels serveis, descripció de les actuacions necessàries que cal dur a terme, criteris de prioritat, pla d'actuació, pressupost i mesures de control, de seguiment i avaluació de les actuacions.

A continuació, es detallen un seguit d'accions que cal que la biblioteca impulsi:

- Nomenar un responsable d'accessibilitat que actuï d'interlocutor amb els col·lectius amb necessitats especials, impulsi el diagnòstic d'accessibilitat i vetlli per la formació continuada de tot l'equip en aquest àmbit.
- Conèixer i treballar amb l'entorn, cosa que permeti identificar els col·lectius propers al nostre equipament, contactar-hi i convidar-los a fer una visita. Cada biblioteca és diferent i aquest coneixement ens permetrà oferir serveis adequats al context local. D'altra banda, tenim al nostre abast fonts estadístiques que ens proporcionaran dades específiques sobre persones amb discapacitat a diferents nivells territorials.<sup>3</sup>

1. Catalunya, *Llei 13/2014, del 30 d'octubre, d'accessibilitat* [en línia], *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya (DOGC)*, núm. 6742 (04/11/2014), <<http://portaldogc.gencat.cat/utillsEADOP/PDF/6742/1379017.pdf>> [Consulta: 13/02/2019].  
 2. «Biblioteques inclusives» <<http://biblioteques.gencat.cat/ca/professionals/biblioteques-inclusives/>> [Consulta: 13/02/2019].  
 3. Estadístiques de persones amb discapacitat, <[http://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits\\_tematics/persones\\_amb\\_discapacitat/estadistiquesdiscapacitat/](http://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematics/persones_amb_discapacitat/estadistiquesdiscapacitat/)> [Consulta: 13/02/2019].

## L'accessibilitat és un camí de llarg recorregut que l'equip de professionals que treballa a la biblioteca ha d'abordar amb una mirada integral i conjunta.

- Encarregar una diagnosi sobre l'estat actual del centre a un especialista en accessibilitat, com a primer pas per dissenyar el pla. L'objectiu és conèixer les mancances; a partir d'aquí es podran determinar les actuacions necessàries per fer accessible la biblioteca i establir criteris de prioritat i calendari i conèixer els recursos necessaris.<sup>4</sup>
- Incorporar l'accessibilitat al pla estratègic de la biblioteca integrant actuacions de millora que per la seva transversalitat afectaran tots els àmbits de la biblioteca.
- Formar i capacitar el personal de manera continuada en temes d'accessibilitat, en l'atenció a les persones amb discapacitat, sobre l'ús dels productes de suport i en normativa d'accés dels gossos d'assistència, entre d'altres. Seria recomanable disposar d'un document intern per a tot el personal, amb els aspectes més importants que cal tenir en compte sobre aquest tema.

La Biblioteca Fages de Climent, juntament amb la Regidoria de Gent Gran, Salut, Discapacitat, Dona i Serveis Socials van encarregar, l'any 2018, una diagnosi d'accessibilitat universal. El contacte i el treball cooperatiu amb les entitats i associacions de la comarca, representatives de les persones amb necessitats especials, ha ajudat a avaluar l'estat actual de la biblioteca. Aquesta diagnosi proposa fer diverses millores arquitectòniques, de senyalització, d'adquisició de productes de suport,

de programació d'activitats inclusives i d'elaboració de materials informatius en formats adaptats (en llengua de signes catalana, materials de Lectura Fàcil,<sup>5</sup> en sistema Braille), entre d'altres.

### **Biblioteca Fages de Climent de Figueres**

<<http://www.bibliotecadefigueres.cat/>>

### **Informe «Estudi per a la millora de l'accessibilitat universal de la Biblioteca Fages de Climent de Figueres»**

<<http://ca.figueres.cat/upload/element/biblioteques-figueres-informe-public-final-revpostreuniodincat-2-4-10-2018.pdf>>.

## 2. Elements que garanteixen l'accessibilitat

*«El disseny per a tothom és la intervenció sobre els entorns, productes i serveis amb la finalitat que tothom, incloses les generacions futures, independentment de l'edat, el gènere, les capacitats o el bagatge cultural, puguin gaudir participant en la construcció de la nostra societat en igualtat de condicions».*<sup>6</sup>

En la planificació dels equipaments bibliotecaris s'hauria de preveure l'estudi d'accessibilitat des dels inicis tenint cura dels detalls sense perdre de vista la globalitat. Si la biblioteca és de nova creació, incorporar mesures d'accessibilitat no comporta un increment significatiu del cost; altrament, en el cas d'ampliació i reforma de l'equipament existent, les correccions a posteriori poden comportar despeses superiors. Si els equipaments existents no poden ser 100 % accessibles, la normativa admet que siguin practicables d'acord amb els principis d'ajustos raonables i de proporcionalitat.

4. El Departament de Treball, Afers Socials i Famílies disposa d'una fitxa d'autoavaluació de l'accessibilitat que pot ajudar a aproximar-se a la situació de l'equipament d'una manera autònoma. Departament de Treball, Afers Socials i Famílies. «Accessibilitat universal i autonomia universal», <[http://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits\\_tematics/persones\\_amb\\_discapacitat/accessibilitat\\_intern/accessibilitat\\_i\\_autonomia/normativa\\_relacionada/](http://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematics/persones_amb_discapacitat/accessibilitat_intern/accessibilitat_i_autonomia/normativa_relacionada/)> [Consulta: 13/02/2019].
5. Materials elaborats específicament a partir de les directrius internacionals amb l'objectiu de fer-los accessibles a tota la ciutadania, <[http://www.cobdc.org/publica/directrius/directrius\\_lf.pdf](http://www.cobdc.org/publica/directrius/directrius_lf.pdf)>
6. Design for all Foundation <<http://designforall.org/design.php>> [Consulta: 13/02/2019].



La Llei 13/2014, de 30 d'octubre, d'accessibilitat defineix dos nivells d'accessibilitat:

- a) Accessible: els equipaments accessibles garanteixen la utilització autònoma, segura i amb comoditat a tota la ciutadania.
- b) Practicable: els equipaments practicables garanteixen la utilització autònoma i segura, però amb menys comoditat.<sup>7</sup>

La Biblioteca Montserrat Abelló (Barcelona) té elements arquitectònics concebuts des de l'origen tenint present totes les necessitats d'accessibilitat dels usuaris amb discapacitat com ara: encaminament podotàctil amb contrast de color, portes transparents a l'ascensor, contrast de color o relleu a les portes, endolls, mobiliari i retolació, i serveis higiènics 100 % accessibles.

**Biblioteca Montserrat Abelló de Biblioteques de Barcelona** <<http://ajuntament.barcelona.cat/biblioteques/bibmontserratabello/ca>>

- La biblioteca i l'accés principal han d'estar ben senyalitzats i identificar-se fàcilment.
- L'accés principal hauria de ser accessible, però si no és així, cal senyalitzar clarament l'accés alternatiu que ho sigui.

## 2) Accés

- L'entrada a l'edifici s'ha de fer des de cota zero i no pot haver-hi ni graons aïllats, ni petits ressalts.
- Es recomanen portes automàtiques. Si l'accés es fa a través de portes giratòries, cal disposar d'un accés alternatiu accessible.
- Plànol i directori de la biblioteca, situats a la zona d'accés: en lletra d'impremta, en sistema Braille i amb pictogrames.
- Punts d'informació ben senyalitzats.
- Recorreguts bàsics marcats amb franges guia, de l'accés fins al punt d'informació, fins a les escales i l'ascensor.
- Es recomana disposar d'una maqueta tàctil de la biblioteca a la zona d'accés.

## 2.1. Accés a la biblioteca

Cal ser conscients que la bona accessibilitat comença abans d'arribar a l'equipament. A continuació, es proposa un recorregut per la biblioteca que destaca aspectes rellevants a tenir en compte:

### 1) Arribada a la biblioteca

- La biblioteca hauria de tenir una ubicació cèntrica.
- Ha d'estar ben comunicada amb parades de transport públic a prop que compleixin amb la normativa d'accessibilitat.
- Ha de disposar de places d'aparcament properes a la biblioteca, reservades per a persones amb mobilitat reduïda.
- L'arribada a la biblioteca s'hauria de fer amb itineraris de vianants accessibles, ben il·luminats, sense cap escala, ni graó, ni ressalt.

## 2.2. Equipaments i espais

### 1) Interior

- S'ha d'aconseguir una bona circulació dins de l'equipament, perquè tothom es pugui desplaçar sense dificultats, tenint en compte les distàncies d'apropament i de manobra.
- L'espai entre prestatges s'ha de respectar sense elements que obstaculitzin el desplaçament dels usuaris.
- Incorporar encaminaments podotàctils amb contrast de color amb el paviment, amb relleu d'alçada i amb estries paral·leles en el sentit de la marxa.
- Paviments sense cap desnivell, ni, graó, ni ressalt. Ha de ser antilliscant, sense elements de relleu que provoquin ensopegades. Les moquetes i catifes que formin part

7. Alguns exemples d'accessibilitat a equipaments bibliotecaris existents es recullen en l'article de Susana Peix, «Biblioteques inclusivas: arquitectura, servicios, fondo documental y formación se fusionan en un proyecto de accesibilidad en las bibliotecas de Cataluña» [en línia], En: Federació Internacional d'Associacions i Institucions Bibliotecàries (IFLA). WORLD Library and Information Congress (84th: 2018: Kuala Lumpur). *Transform libraries, transform societies*. [The Hague: IFLA Headquarters, 2018], <<http://library.ifla.org/2263/1/127-peix-cruz-es.pdf>> [Consulta: 09/04/2019].

- de l'itinerari han d'estar fixades o encastades al terra i evitar que siguin de pèl.
- La il·luminació ha de ser uniforme per evitar ombres projectades.

#### a) Mobiliari

- El disseny del mobiliari ha de facilitar la comunicació i l'accés a la informació, tot tenint en compte les necessitats específiques dels usuaris.
- Intentar disposar d'algunes taules regulables en alçada i altres de rodones, així com algunes cadires de braços.
- Es recomana que el taulell d'informació sigui a dues alçades.

#### b) Serveis higiènics

- Senyalització: al costat del marc dret de la porta, cal posar els pictogrames normalitzats de sexe, en alt relleu, contrast de color i amb el símbol internacional d'accessibilitat (SIA).
- El lavabo hauria d'incloure un polsador d'emergència accessible i de color contrastat.
- Porta corredissa o abatible cap a l'exterior.
- Espai lliure sota el rentamans.
- Aixeta de palanca gerontològica.
- Tots els elements de la cambra haurien d'estar contrastats en color i adaptats per permetre'n l'ús des d'una cadira de rodes.
- Barres d'ajuda a la transferència a tots dos costats, abatibles i contrastades en color.

#### c) Ascensors

- Portes automàtiques i transparents, per facilitar la comunicació sobretot per a les persones amb discapacitat auditiva.
- Incorporar un mirall per facilitar la visibilitat posterior de les persones amb cadira de rodes.
- Número que identifica la planta situat al costat dret de la porta (en sortir) i en alt relleu.
- Botoneres en color contrastat, en sistema Braille i en alt relleu a l'esquerra dels números.

- Senyals lluminosos i acústics per a l'obertura i tancament de portes, sentit de la marxa, pis d'aturada i alarmes d'emergència.
- Portes amb contrast de color.

#### d) Sala polivalent

- Tarima accessible
  - Disposar d'algunes cadires de braços.
- #### e) Sistemes d'alarma i sortides d'emergència
- Preveure senyals visibles i auditius.
  - El pla d'evacuació ha d'incloure mesures específiques per a persones amb diferents tipus de discapacitat.

## 2) Retolació i senyalística

Quan parlem de senyalització també parlem de comunicació, que afecta tots els espais i serveis de la biblioteca. Ha de ser comprensible per a tots els usuaris i ha d'afavorir al màxim l'autonomia de les persones amb discapacitat a l'interior de la biblioteca.

La biblioteca hauria de disposar, addicionalment, de sistemes de comunicació alternativa que facilitin la transmissió d'informació a persones amb limitacions per a la comunicació i preveure la senyalització corresponent.

A continuació es detallen alguns aspectes generals que cal tenir en compte:

- Al directori, cal identificar amb pictogrames els serveis bàsics —taulell d'informació, lavabos i ascensors— als diferents nivells i espais.
- Cal tenir en compte la grandària de lletra, segons la distància a la qual se situarà l'usuari i tenir present l'alçada, la mida i el contrast.
- Són importants els contrastos cromàtics per identificar determinats elements com ara portes, finestres, rampes, escales, interruptors, etc.
- Cal senyalitzar els espais que disposen de bucles magnètics.<sup>8</sup>

8. Sistemes de transmissió d'àudio per a persones que tenen deficiències auditives i porten audiòfons dotats de posició T. Aquests sistemes netegen el so que arriba als audiòfons o implants coclears.





- Senyalització tàctil. La informació i retolació col·locada a l'abast hauria de ser també en Braille, com a mínim en el directori de la biblioteca i en els rètols específics del punt d'informació, dels serveis higienics i de l'ascensor.
- És recomanable que almenys l'accés a l'ascensor, als lavabos i al punt d'informació estiguin senyalitzats amb pictogrames.<sup>9</sup> Els pictogrames faciliten la comunicació amb persones amb trastorns del llenguatge, discapacitat cognitiva i baixa comprensió lectora, com ara persones amb trastorn autista o persones amb un grau elevat de dislèxia. Haurien de seguir un disseny estàndard, simple i clar.
- Els missatges dirigits als usuaris de la biblioteca s'haurien d'oferir en formats visual, tàctil i auditiu. Per exemple, quan la biblioteca comunica que tanca ho pot fer a través d'un missatge de veu i senyal lluminós.

La Biblioteca Pública de Girona Carles Rahola disposa de senyalització en sistema Braille gràcies a l'assessorament de l'ONCE de Girona: plànols de distribució de les sales i els espais, directori ubicat a l'accés principal, tòtems informatius ubicats a totes les plantes, i també en els rètols dels lavabos, escales i ascensors. L'ONCE també va fer donatiu a la biblioteca d'un nombre important d'audiollibres, alguns dels quals amb sistema DAISY.<sup>10</sup>

**Biblioteca Pública de Girona Carles Rahola**  
<<http://bibliotecagirona.gencat.cat/ca/inici>>

## 2.3. Atenció a l'usuari

El personal d'atenció al públic ha de prestar orientació i ajuda personalitzada a les persones amb discapacitat que ho sol·liciten. Cal preveure la formació necessària perquè el personal d'atenció al públic tingui els coneixements adequats per adreçar-s'hi i donar-hi suport, i tenir en compte que el col·lectiu de persones amb discapacitat auditiva, depenent del grau d'afectació, es pot comunicar en llengua oral o bé en llengua de signes. La llei reconeix ambdues modalitats, i específicament indica que les administracions públiques han de garantir el dret d'ús de la llengua de signes catalana. Per tant, seria desitjable que el personal bibliotecari en tingui coneixements bàsics.<sup>11</sup>

L'actitud<sup>12</sup> i la motivació de l'equip bibliotecari són importants per afavorir la comunicació activa amb els usuaris. La *Guia d'atenció a les persones amb discapacitat als serveis públics* proporciona pautes generals i específiques per facilitar l'atenció a alguns grups d'usuaris. Cal tenir en compte també els recursos que ofereixen diferents institucions en relació amb la formació en accessibilitat i molts altres aspectes complementaris.<sup>13</sup>

## 2.4. Serveis

Les noves tecnologies faciliten donar uns serveis millors però també propicien l'aparició de noves barreres; en tot cas, cal estar molt alerta als avenços tecnològics que poden ajudar els usu-

9. A l'hora de crear pictogrames cal tenir en compte la proposta d'ARASAAC. Portal Aragonés de la Comunicació Aumentativa y Alternativa . <<http://www.arasaac.org/>> i el manual editat per la Fundació ONCE *Pautas de diseño de pictogramas para todas las personas*. <[http://accesibilidadcognitivaurbana.fundaciononce.es/docs/Manual\\_pictogramas.pdf](http://accesibilidadcognitivaurbana.fundaciononce.es/docs/Manual_pictogramas.pdf)> [Consulta: 13/02/2019].
10. DAISY (Digital Accessible Information System) és un format de llibre electrònic que permet desplaçar-se pel contingut del document de diverses formes.
11. Direcció General de Política Lingüística, «Llengua de signes» <[http://llengua.gencat.cat/ca/llengua\\_signes\\_catalana/index.html](http://llengua.gencat.cat/ca/llengua_signes_catalana/index.html)> [Consulta: 13/02/2019].
12. Al vídeo *Lo incorrecto: una nueva mirada hacia la discapacidad* de la Fundación Prevent, realitzat i produït per INIDEA, el 2017, els autors recullen situacions quotidianes una mica estereotipades, <<https://www.youtube.com/watch?v=SBLiBLb23ZA>> [Consulta: 13/02/2019].
13. «Apropa cultura, una proposta d'inclusió. Recursos de formació» <[https://www.apropacultura.cat/ca/cercador-recursos?search\\_api\\_views\\_fulltext=&field\\_ref\\_tresource\\_subjects=147](https://www.apropacultura.cat/ca/cercador-recursos?search_api_views_fulltext=&field_ref_tresource_subjects=147)> [Consulta: 09/04/2019], Departament de Cultura. Accessibilitat. Formació <[http://cultura.gencat.cat/ca/departament/estructura\\_i\\_adreces/organismes/dgppcc/subdireccio\\_general\\_de\\_promocio\\_cultural/proyectos/Accessibilitat/Formacio/](http://cultura.gencat.cat/ca/departament/estructura_i_adreces/organismes/dgppcc/subdireccio_general_de_promocio_cultural/proyectos/Accessibilitat/Formacio/)> [Consulta: 09/04/2019], «Barcelona Accessible. La ciutat de les persones amb diversitat funcional» Institut Municipal de les Persones amb Discapacitat <<http://ajuntament.barcelona.cat/accessible/ca/impd/institut-municipal-persones-amb-discapacitat>> [Consulta: 09/04/2019], Departament de Treball, Afers Socials i Famílies, «Accessibilitat universal i autonomia universal» <[http://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits\\_tematics/persones\\_amb\\_discapacitat/accessibilitat\\_intern/accessibilitat\\_i\\_autonomia/](http://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematics/persones_amb_discapacitat/accessibilitat_intern/accessibilitat_i_autonomia/)> [Consulta: 09/04/2019].

aris a accedir a la informació. La biblioteca ha de promoure l'ús de les tecnologies de la informació i la comunicació que facilitin la relació amb les persones amb requeriments específics d'accessibilitat que tenen dificultat per desplaçar-se o no poden gaudir d'una atenció presencial.

La pàgina web de l'equipament ha de proporcionar tota la informació que puguin necessitar els usuaris, sobretot les precisions específiques sobre accessibilitat: transports per arribar al centre, característiques físiques concretes de la biblioteca, fons adaptats, condicions d'accessibilitat dels serveis que s'ofereixen, eines de suport disponibles, activitats inclusives o si van adreçades a un tipus d'usuari concret.<sup>14</sup> A la pàgina principal, es pot crear un bàner que enllaci amb aquest apartat. Es pot preveure oferir també des de la web, un recorregut guiat en vídeo<sup>15</sup> o bé amb fotos en 360 graus, de manera que l'usuari es pugui familiaritzar amb l'equipament. Hauria d'incloure subtítols per a persones amb baixa audició, audiodescripció per a persones cegues i en llengua de signes per a persones signants.

Es recomana utilitzar els diversos canals de comunicació —vídeos, so i imatge— per fer arribar els avisos i la informació dels serveis i les activitats als usuaris. S'haurien de tenir molt en compte les normes d'accessibilitat pel que fa al web, xarxes 2.0 i butlletins electrònics, entre d'altres.<sup>16</sup> També cal recordar que és tan important oferir serveis com difondre els que s'ofereixen al públic potencial. Els directors de biblioteques proporcionen dades bàsiques i específiques de les biblioteques així com dels serveis adaptats.<sup>17</sup>

## Servei d'informació

Oferir informació ha estat sempre una de les funcions primordials de la biblioteca pública, però en aquests últims anys ha canviat radicalment la manera de recopilar-la, accedir-hi i presentar-la.

- Els materials de difusió (guia de la biblioteca, informació de les activitats, nous serveis...) i les eines bibliogràfiques que elabora la biblioteca han de tenir en compte la normativa d'accessibilitat, tant en el format com en la difusió pels canals habituals. Per exemple, es pot elaborar la guia de la biblioteca en Lectura Fàcil<sup>18</sup> i difondre-la en PDF accessible, afegir-hi codis QR i oferir un format en àudio sempre que sigui possible, per donar accés a la informació.
- Preveure visites guiades per les instal·lacions de la biblioteca, tant individualment com en grups amb necessitats especials.

## Servei de consulta

- Per garantir l'autonomia total de les persones amb discapacitat, la biblioteca hauria de disposar dels productes de suport adients, com per exemple lupes de lectura, telelupes, programari OCR (reconeixement òptic de caràcters) i magnificadors de pantalla i de contrast, entre d'altres.

## Servei de préstec

- Oferir el suport necessari, especialment pel que fa al servei d'autopréstec i devolució.

14. Biblioteques de Barcelona, <<http://ajuntament.barcelona.cat/biblioteques/ca/canal/accessibilitat-0>> [Consulta: 09/04/2019]. Vilamuseu de la Vila Joiosa, <<http://www.vilamuseu.es/accesibilidad>> [Consulta: 09/04/2019].

15. Biblioteca Fages de Climent a Figueres. Biblioteca infantil, biblioteca inclusiva, <<https://www.youtube.com/watch?v=LjcZwd8ZJZs>> [Consulta: 09/04/2019].

16. Guia de xarxes socials, <<http://atenciociudadana.gencat.cat/ca/serveis/xarxes-i-missatgeria-instantania/xarxes-socials/guies-i-normativa/guia-de-xarxes-socials/>> [Consulta: 09/04/2019].

17. Com, per exemple, el Directori de biblioteques de Catalunya, en què es detallen tant les dades bàsiques de la biblioteca i els serveis generals, com també els més específics adreçats a diferents col·lectius, <[http://cercadorbiblioteques.cultura.gencat.cat/start.do;jsessionid=55A5EDEB62246C6C31E616E488037D74?set-locale=ca\\_ES](http://cercadorbiblioteques.cultura.gencat.cat/start.do;jsessionid=55A5EDEB62246C6C31E616E488037D74?set-locale=ca_ES)> [Consulta: 09/04/2019].

18. Un exemple és la guia de benvinguda a les biblioteques de l'Hospitalet de Llobregat, <<http://www.bibliotequeslh.cat/utills/obreFixer.aspx?Fw9EVw48XS5DtpT383fTnSoiqazAclhTpz94QhVuvWrvuUgGSnEXysQ2pYKTqazCbcDLT>> [Consulta: 09/04/2019].

- Facilitar el préstec a domicili, amb les mateixes condicions que el préstec presencial.
- Potenciar el préstec de documents digitals —llibres, audiollibres, pel·lícules i revistes, entre d'altres— que ofereixen plataformes de descàrrega de documents.
- Oferir bústia de retorn 24 hores.

## Servei de formació d'usuaris

- Planificar les sessions de formació específiques si cal, amb l'assessorament de les diferents associacions o bé dels col·lectius.

## Serveis per a grups d'usuaris amb necessitats especials

- Trobades periòdiques per a persones amb dificultats lectores.
- Es pot oferir el servei de préstec i lectura a domicili.

## 2.5. Gestió de la col·lecció

El fons de la biblioteca ha d'incloure un ampli ventall de recursos en diversos formats i en una quantitat suficient per satisfer les necessitats i els interessos dels usuaris.

L'adquisició d'aquest tipus de documents adaptats ha de formar part del pla estratègic de la biblioteca, ha d'estar prevista en la política de desenvolupament de la col·lecció i, per tant, cal preveure un percentatge del pressupost per a l'adquisició d'aquest fons. Les biblioteques poden consultar diversos recursos bibliogràfics que els ajudaran a completar la col·lecció, com ara *El calaix de la diversitat*<sup>19</sup> i els canals de difusió del Centre de Documentació de la Discapacitat (CID) de Sant Boi de Llobregat,<sup>20</sup> entre d'altres.

Alguns aspectes que cal tenir en compte:

- 1) Disposar de fons documental adaptat i en diferents formats

El mercat editorial ofereix diferents tipologies de materials adaptats. A continuació es detallen alguns d'aquests formats i per a quins col·lectius poden ser d'utilitat:

- a) Usuaris amb discapacitat visual: documents amb lletra gran, audiollibres i revistes, sistemes amb audiodescripció, llibres electrònics en format DAISY i documents en sistema Braille.
- b) Usuaris amb discapacitat auditiva: documents impresos en Lectura Fàcil, pictogrames, subtítulats per a persones sordes o en llengua de signes.
- c) Usuaris amb discapacitat física: documents que no requereixin ser oberts, documents amb anelles que en facilitin l'obertura, entre d'altres.
- d) Usuaris amb discapacitat intel·lectual o bé amb el trastorn d'espectre autista (TEA): documents en Lectura Fàcil o bé documents en sistemes de comunicació alternatius i augmentatius.

Un dels trets diferencials de l'Escola d'Educació Especial Crespinell és creure fermament que la diversitat és una font de riquesa i no pas una dificultat. L'Escola es distingeix pels seus projectes de col·laboració i treball en xarxa amb diferents centres i serveis de l'entorn, com per exemple amb la Biblioteca Central de Terrassa. Durant aquest període de col·laboració, s'han fet adaptacions de llibres d'ús habitual, que l'Escola deixa a la Biblioteca per a l'ús d'altres usuaris. També ha assessorat altres adaptacions de contes d'educació especial.

### **Escola Crespinell de Terrassa**

<<http://escolacrespinell.cat/>>

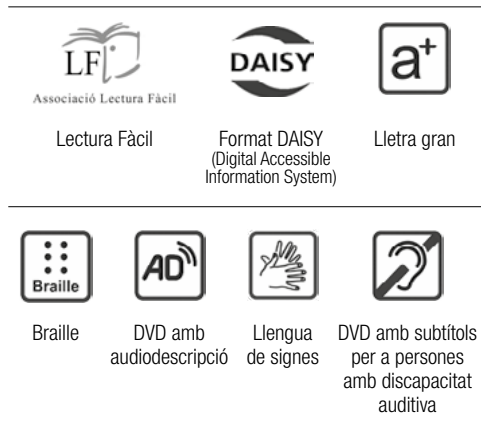
### **Biblioteca Central de Terrassa**

<<https://www.terrassa.cat/bct>>

19. *El calaix de la diversitat: llibres adaptats i recursos per a infants i joves amb discapacitat* [en línia], Barcelona: Departament de Cultura, 2018, <[http://biblioteques.gencat.cat/web/.content/tematic/professionals/bibliografies/bibliografies\\_tematicques/documents/ADAPTATS.pdf](http://biblioteques.gencat.cat/web/.content/tematic/professionals/bibliografies/bibliografies_tematicques/documents/ADAPTATS.pdf)> [Consulta: 09/04/2019].

20. Centre de Documentació de la Discapacitat, <<https://cidiscapacitat.wordpress.com/>> [Consulta: 09/04/2019].

A continuació, es detallen els logos més utilitzats en relació amb aquest tipus de fons:



2) Identificar els documents adaptats per facilitar la localització

És important identificar els documents inclosius perquè les persones usuàries els puguin utilitzar i consultar de manera senzilla i ràpida. Per això és aconsellable afegir-hi un pictograma, al lloc o bé a la coberta, que acompanyi la signatura i el destaquí de la resta de fons, així com incorporar el logo de Biblioteques inclusives.

Un exemple d'accessibilitat en la identificació de documents a la biblioteca és la CDU adaptada als fons de les àrees infantils de la Xarxa de biblioteques de Vilanova i la Geltrú. És una CDU simple (la numeració es redueix a un màxim de dos dígits), visual (il·lustracions de cada matèria) i pràctica (el fons documental s'ordena molt fàcilment). La classificació disposa de diferents models adaptables a les diferents tipologies de biblioteques i de retolació per a les prestatgeries.

**Biblioteca Armand de Cardona de Vilanova i la Geltrú** <<https://biblioteques.vilanova.cat/>>  
<<https://gloriafort.wordpress.com/2013/11/26/cdu-per-a-biblioteques-infantils/>>

3) Col·locació del fons

La col·locació del fons a les prestatgeries dependrà de cada biblioteca, segons si prioritza la temàtica o la tipologia del document. Hi ha diferents opcions de col·locació:

- Col·locar el fons inclosiu separat de la resta, identificat amb el logo corresponent.
- Inserir el fons inclosiu amb la resta del fons i identificat amb el logo.
- Col·locar els documents adaptats a la secció d'adults i, en el cas del fons infantil, intercalar-los amb la resta de la secció.
- Disposar de dos exemplars, un per integrar al fons general i un altre per al fons específic.

4) Senyalització dels prestatges

La retolació s'ha de fer amb un contrast suficient i amb una mida de lletra que faciliti la visualització des de distàncies llargues. Cal tenir present les característiques generals sobre retolació i senyalització.

5) Facilitar la itinerància de lots per promoure la lectura als col·lectius de persones amb discapacitat

Les biblioteques disposen del recurs que ofereixen algunes institucions pel que fa als lots de materials adaptats en préstec, com per exemple la CePSE (Central de préstec).<sup>21</sup> Les entitats, les escoles i els centres educatius d'educació especial poden apropar els recursos bibliogràfics on siguin necessaris.

El bibliocarretó de la diversitat és un recurs bibliogràfic ofert pel Servei de Biblioteques de la Diputació de Girona que conté llibres on els protagonistes tenen diferents discapacitats (físiques, sensorials, cognitives, TDAH i altres). És un dels recursos itinerants entre les biblioteques del territori, però també el poden demanar les escoles a través de les seves biblioteques de referència. El bibliocarretó conté 57 llibres recomanats a les dues edicions de la bibliografia El calaix de la diversitat elaborada pel Servei de Biblioteques de la Generalitat de Catalunya.

**Servei de Biblioteques de la Diputació de Girona** <<http://www.bibgirona.cat/>>

21. Lots per a clubs de lectura de la CePSE (Central de Préstec), un servei del Sistema de Lectura Pública de Catalunya, <[http://biblioteques.gencat.cat/ca/professionals/cepse/colleccio/lots\\_disponibles/lots\\_activitats\\_foment\\_lectura/](http://biblioteques.gencat.cat/ca/professionals/cepse/colleccio/lots_disponibles/lots_activitats_foment_lectura/)> [Consulta: 09/04/2019].

## 2.6. Activitats

A l'hora de programar les activitats, s'ha de preveure garantir la màxima accessibilitat, però si no és possible arribar a tots els col·lectius d'usuaris, la biblioteca haurà de fer les adaptacions necessàries. Cal recordar que organitzar activitats inclusives no s'ha de fer de manera puntual, sinó que és un procés continu i, per tant, se n'haurien d'organitzar periòdicament.

Què cal tenir en compte a l'hora d'organitzar una activitat:<sup>22</sup>

- a) Abans de l'activitat:
- Contactar amb els diferents col·lectius utilitzant els mitjans de difusió més adequats.
  - Tenir present on es farà l'acte i si cal alguna mesura de correcció.
  - Tenir en compte la possibilitat de reserva de seients per a l'usuari i l'acompanyant.
  - Valorar quina informació proporcionem a l'usuari sobre accessibilitat des de la nostra pàgina web.
  - Preveure amb antelació els productes de suport accessibles que requereixen alguns col·lectius i fer-ne difusió.
    - Persones amb discapacitat visual: audiodescripció i, si pot ser, material amb sistema Braille.
    - Persones amb discapacitat intel·lectual: explicacions entenedores, materials en format de lectura fàcil o pictogrames.
    - Persones amb discapacitat auditiva: bucle magnètic, intèrpret de llengua de signes o bé subtítolació. Alguns pictogrames identifiquen el tipus de servei que oferim i es poden incorporar als documents i mitjans de difusió de l'activitat.



- b) Durant l'activitat
- Preveure l'acompanyament de les persones que ho requereixin.
- c) Després de l'activitat
- Valorar especialment les mesures d'accessibilitat adoptada: ha complert les expectatives? Com podem millorar?

## Exemples d'activitats inclusives

### Un viatge sensorial

Contes inclusius adaptats a nens i nenes amb pluridiscapacitat. Les narracions es basen en estímuls sensorials i vivencials fent ús de sons, olors, el tacte, la veu, etc. D'aquesta manera s'arriba a tothom.

### Xarxa de Biblioteques de Cornellà de Llobregat

<<http://biblioteques.cornella.cat/>>

«Un viatge sensorial» <<https://unviatgesensorial.wordpress.com/detalls-de-la-nostre-activitat/>>

### Cinema inclusiu

La Biblioteca Central de Cornellà ha iniciat la programació de pel·lícules inclusives, amb subtítols per a persones amb discapacitat auditiva i, a la vegada, amb audiodescripció a través d'una app de l'ONCE per a persones amb discapacitat visual.

### Xarxa de Biblioteques de Cornellà de Llobregat

<<http://biblioteques.cornella.cat/>>

### Lectures en veu alta

És una activitat i un espai de trobada per a joves i adults amb discapacitat visual que es reuneixen a la biblioteca per gaudir de la lectura. L'objectiu d'aquesta acció, organitzada en col·laboració amb l'ONCE de Vilanova i la Geltrú, és oferir un servei

22. La web de l'Ajuntament de Terrassa conté aspectes que cal tenir en compte a l'hora d'organitzar actes públics, <<https://www.terrasa.cat/actes-accessibles>> [Consulta: 09/04/2019].



adreçat a persones amb dificultats visuals, interessades per la literatura. També es vol fomentar la lectura a través de l'escolta i ampliar l'àmbit d'usuaris i usuàries que utilitzen les biblioteques públiques.

**Biblioteca Armand de Cardona (Vilanova i la Geltrú)** <<https://biblioteques.vilanova.cat>>

**Lectures en veu alta** <<https://www.vilanova.cat/noticies/detall?id=47717600>>

### Club de lectura

El club de lectura de la Biblioteca Comarcal Maria Barbal de Tremp inclou la participació d'usuaris amb discapacitat visual. La programació amb antelació de les lectures permet als usuaris peticionar a l'ONCE els documents amb sistema Braille i seguir l'activitat.

**Biblioteca Pública Maria Barbal de Tremp**  
<<http://biblioteques.gencat.cat/ca/professionals/biblioteques-inclusives/>>

## 2.7. Difusió i comunicació

Els materials de promoció i comunicació de la biblioteca seran accessibles per a tothom sempre que s'identifiqui el destinatari i s'utilitzin les eines i els recursos apropiats. S'ha de tenir present que un text amb un llenguatge clar i senzill arriba sempre a un públic més ampli. Les orientacions per redactar documents de l'Associació de Lectura Fàcil<sup>23</sup> i els requeriments sobre com fer un PDF accessible ens seran molt útils, així com tenir en compte els requeriments de disseny<sup>24</sup> i maquetació del text.

Cal pensar a:

- Comunicar les mesures d'accessibilitat als serveis municipals d'atenció ciutadana i regidors d'Afers Socials.

- Difondre el fons a través d'activitats com ara presentacions, l'hora del conte, clubs de lectura, exposicions i incloure els llibres adaptats als butlletins de noves adquisicions, guies de lectura, xarxes socials, etc.
- Crear una guia de narrativa social, especialment destinada a les persones amb el trastorn de l'espectre autista (TEA), perquè coneguim com és la biblioteca abans d'anar-hi.<sup>25</sup>
- Fer campanyes periòdiques a través dels mitjans de comunicació.
- Compartir les activitats i els serveis inclusius amb el #Bibinclusives.

El Centre d'Informació de la Discapacitat (CID) va ser creat l'any 2007 per la Biblioteca Jordi Rubió i Balaguer amb el suport de la Unitat d'Inclusió Social i Igualtat de l'Ajuntament de Sant Boi de Llobregat, amb l'objectiu de difondre i posar a l'abast de tothom un fons documental especialitzat en l'entorn de la discapacitat i per donar servei i oferir recursos en aquest àmbit. S'adreça a tothom: persones que pateixen algun tipus de discapacitat i familiars, comunitat educativa (professorat i alumnat), professionals, entitats, associacions i a tota la ciutadania interessada a apropar-se a aquesta realitat. El fons és de lliure accés i disponible per al préstec, i es pot consultar des del Catàleg de la Xarxa de Biblioteques Municipals. Amb l'objectiu de difondre el fons documental, el CID elabora cada trimestre el *Butlletí del CID*, i disposa d'un bloc d'informació, novetats i notícies sobre la discapacitat.

**Centre d'Informació de la Discapacitat. Biblioteca Jordi Rubió i Balaguer**

<<https://cidiscapacitat.wordpress.com/>>

23. Associació Lectura Fàcil <<http://www.lecturafacil.net/es/>> [Consulta: 09/04/2019].

24. «Dissenyant per a l'accessibilitat» <[http://atenciociutadana.gencat.cat/web/.content/manuals/accessibilitat/guia\\_accessibilitat.pdf](http://atenciociutadana.gencat.cat/web/.content/manuals/accessibilitat/guia_accessibilitat.pdf)> [Consulta: 09/04/2019].

25. Gran Teatre del Liceu <<https://www.liceubarcelona.cat/ca/autisme-tea>> [Consulta: 09/04/2019].

És important i necessari que les administracions i els gestors públics i culturals incrementin esforços per aconseguir que les biblioteques siguin espais vius i inclusius i que donin resposta a les demandes de la societat actual.

### 3. Conclusions

Una mirada accessible ens permet enriquir-nos en la diversitat i ens facilita adaptar-nos al conjunt de la població. És important i necessari que les administracions i els gestors públics i culturals incrementin esforços per aconseguir que les biblioteques siguin espais vius i inclusius i que donin resposta a les demandes de la societat actual. Cal veure l'accessibilitat com un valor afegit i no únicament perquè s'ha de complir amb la legislació. Entre tots podem aconseguir una societat més inclusiva i accessible, que permeti avançar cap a la plena autonomia de les persones.

## Bibliografia

*Accessibility guidelines for public libraries* [en línia]. 2nd ed. upd. [Helsinki: Suomen kuntaliitto, 2017]. <[https://www.celia.fi/wp-content/uploads/2017/12/guidelines-for-accessible-libraries\\_muok.pdf](https://www.celia.fi/wp-content/uploads/2017/12/guidelines-for-accessible-libraries_muok.pdf)> [Consulta: 13/02/2019].

*Bibliotecas accesibles para todos: pautas para acercar las bibliotecas a las personas con discapacidad y a las personas mayores* [en línia]. 2a ed. Madrid: Ministerio de Sanidad, Política Social e Igualdad. IMSERSO, [2011]. <<http://www.imserso.es/InterPresent1/groups/imserso/documents/binario/33010bibiotacc2011.pdf>> [Consulta: 13/02/2019].

*El calaix de la diversitat: llibres adaptats i recursos per a infants i joves amb discapacitat* [en línia]. Barcelona: Departament de Cultura, 2018. <[http://biblioteques.gencat.cat/web/.content/tematic/professionals/bibliografies/bibliografies\\_tematiques/documents/ADAPTATS.pdf](http://biblioteques.gencat.cat/web/.content/tematic/professionals/bibliografies/bibliografies_tematiques/documents/ADAPTATS.pdf)> [Consulta: 09/04/2019].

CATALUNYA. *Llei 13/2014, del 30 d'octubre, d'accessibilitat* [en línia]. *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (DOGC), núm. 6742 (04/11/2014). <<http://portaldogc.gencat.cat/utillsEADOP/PDF/6742/1379017.pdf>> [Consulta: 13/02/2019].

*Guia d'atenció a les persones amb discapacitat als serveis públics* [en línia]. Barcelona: Departament de Benestar Social i Família, 2015. <[http://treballiafersocials.gencat.cat/web/.content/03ambits\\_tematics/17accessibilitatiautonomia/normativa\\_relacionada/destacats\\_dreta/guia\\_atencio\\_persones\\_amb\\_discapacitats\\_als\\_serveis\\_publics.pdf](http://treballiafersocials.gencat.cat/web/.content/03ambits_tematics/17accessibilitatiautonomia/normativa_relacionada/destacats_dreta/guia_atencio_persones_amb_discapacitats_als_serveis_publics.pdf)> [Consulta: 09/04/2019].

IRVALL, Birgitta; NIELSEN, Gyda Skat. *Accés a biblioteques per a persones amb discapacitat: pautas* [en línia]. Barcelona: Departament de Cultura, 2016. (IFLA professional reports. Català; 89) <<https://www.ifla.org/files/assets/hq/publications/professional-report/89-ca.pdf>> [Consulta: 13/02/2019].

*Manual de accesibilidad y inclusión en museos y lugares del patrimonio cultural y natural*. Gijón: Trea, DL 2013. (Manuales de Museística, Patrimonio y Turismo Cultural; 16).

MARTÍNEZ USERO, José Ángel. «La accesibilidad a la información en las bibliotecas públicas: directrices para garantizar la integración» [en línia]. *BID: textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, núm. 18 (juny 2007). <<http://bid.uib.edu/18marti2.htm>> [Consulta: 09/04/2019].

PEIX, Susana. «*Bibliotecas inclusivas: arquitectura, servicios, fondo documental y formación se fusionan en un proyecto de accesibilidad en las bibliotecas de Cataluña*» [en línia]. En: Federació Internacional d'Associacions i Institucions Bibliotecàries (IFLA). *World Library and Information Congress (84th: 2018: Kuala Lumpur). Transform libraries, transform societies*. [The Hague: IFLA Headquarters, 2018]. <<http://library.ifla.org/2263/1/127-peix-cruz-es.pdf>> [Consulta: 09/04/2019].

— «Bibliotecas inclusivas, bibliotecas para todos» [en línia]. *Boletín de la Asociación Andaluza de Bibliotecarios*, núm. 107 (gener-juny 2014), p. 42-49. <<https://www.aab.es/app/download/21024463/SUSANA+PEIX.pdf>> [Consulta: 09/04/2019].

— «Bibliotecas públicas accesibles e inclusivas» [en línia]. *Biblogtecarios* (28 jul. 2015). <<http://www.biblogtecarios.es/firmasinvitadas/bibliotecas-publicas-accessible-e-inclusivas/>> [Consulta: 09/04/2019]. ■